BESSENYEI FERENC:

„Korunk igazságát művészetünk igazságával fejezzük ki”

Riporter: **Gách Marianne**
Film Színház Muzsika, 1973. július 21.
(**Koncz Zsuzsa** felvételei)

Amikor Bessenyei Ferenccel beszélgetek, valósággal szikrázik körülöttünk a levegő. Talán nem is azért, mert izgalmas események kerülnek szóba, hanem mert a belőle áradó indulat őszinteségének a heve csap meg. Az a fajta ritka tünemény, aki emberi és művészi igazát kereső útján mindig valamiképpen viharok között születik újjá. Elölről kezdi életét és pályáját, anélkül, hogy megtagadná azelőtti énjét.

Annyi minden történt vele az utóbbi hónapokban, hogy azt se tudjuk, hol kezdjük a kérdezést. A Nemzeti Színházból átszerződött a Madách Színházba, oda, ahonnét öt évvel ezelőtt ugyanekkora reménykedéssel a szívében tért vissza a Nemzeti Színházba. Mi ez, nyugtalanság? Hűtlenség? Vagy egyéb okok hajtják?

– Tudom, akadnak, akik hűtlenséggel vádolnak – feleli némi keserűséggel –, vajon helyesebb-e, ha hűséges maradok, és rosszul játszom, vagy megkeresem azt a helyet, ahol, úgy érzem, jobban tudok dolgozni. Én nem hiszek abban, hogy a szocialista magyar színházi kultúrát csak a Nemzeti Színház valósítja meg. Ha így volna, mire való a többi színház? Zárja be kapuit? Az utóbbi években végképp kiderült, hogy a Nemzeti Színház légkörében nem tudok kedvemre valóan játszani, amit produkáltam, az semmiképp sem elégítette ki a magam igényét. Ennek sokféle oka volt. Tudom, tudom, erre azt felelik, a színházat újjászervezték, és időbe telik, amíg a célok megvalósulnak. Igen ám, de nekem erre nincs időm, nem szeretek tétlenkedni és nem akarok semmiféle manipuláció eszközévé válni.

– Mi ez a sértődött dohogás?

– Sértődés? Túlságosan enyhe szó ez. Én a Nemzeti Színházat, magát az intézményt mindenekfelett becsülöm, hiszen én a Nemzeti Színházban nőttem fel, és harmincéves koromra ott értem el mindent, amit magyar színész elérhet. Az én mostani átszerződésemben a két igazgató kölcsönösen megállapodott, s amit tettem, az szellemi vezetőink jóváhagyásával történt. A Madách Színházat az utóbbi időben nagy emberi veszteségek érték. A Nemzeti Színház viszont bővelkedik férfiszínészekben, hiszen egy új nemzedék növekedett fel. Nekem nem az volt a szándékom, hogy haraggal váljak meg a színháztól és sehogy sem értem, ha a Nemzeti Színházban rólam elítélő módon nyilatkoznak.

– Most a Madách Színházban akar új életet kezdeni. Holott öt évvel ezelőtt, amikor a Nemzetihez szerződött, épp a Madáchban nem lelte helyét.

– A Madách Színházban akkoriban légüres tér volt, csupa bizonytalanság, tétovaság lengte körül a társulatot. Ma ellenben minden megváltozott. A Madách Színházban olyan munkalégkör alakult ki, amelyben a színház tagjai egy szellemi vezető köré csoportosultak. S aki nem csoportosult, az is elfogadja azt a törekvést, amelyet Ádám Ottó meghirdetett. Nekem olyan rendezőre van most szükségem, akivel közös a gondolatvilágunk. S ha történetesen elfáradnék, akkor ő gondolkodik helyettem is.

– Nem érzi-e veszélyes vállalkozásnak azt, hogy egyik közösségből megint egy másikba csöppen bele?
– Az ilyesmi többé-kevésbé mindig veszélyes, de én a Madách Színház közösségébe azzal a magatartással érkeztem vissza, hogy nem ellenük, hanem őértük jöttem hozzájuk. Én elfogadom az ő művészi rangjukat.
– A Madách Színházban ismét összetalálkozott az Othellóval. Milyen érzés ez a harmadik nekifutás?
– Valóban, eddig két Othellót játszottam. Az elsőt Nádasdy Kálmán rendezte, a másodikat Major Tamás. Most egy hónapig próbáltunk Ádám Ottóval, és rájöttem arra, hogy időközben a bennem élő Othello szerfölött érzékeny lett, akár egy sírós öregasszony a Tamás bátya kunyhójából. Ugye, nagy merészség, hogy ezzel kiadom magamat? De még mindig jobb, ha tőlem hallják. Ezt Ádám Ottóval közösen vettük észre, és tudjuk, hogyan kell a szerepet újjáépíteni bennem.
– Hogyan építi újjá, amikor többszázszor játszotta már el?
– Mindenekelőtt fizikailag kell kicserélnem magamat. Fizikummal, beszéddel, viselkedéssel kell az energiákat újjá teremtenem. Főképp a dráma első részében, amíg Othello olyan, akár a sebzett oroszlán, akibe a nyilat belelőtték már, de még küzd az életéért. A figurában akkor még nyoma sincs a nosztalgiának, a veszteségérzésnek, mindez csak a darab második részében bukkan föl. Lehetséges, hogy jelzőim nem pontosak, hiszen egyelőre a keresés állapotában élek még. Szeretem a darabot, szeretem a shakespeare-i filozófiát, azt a lényeget: ki kit szeret, ki, kit nem szeret? Miért nem engem? Miért őt? Ez nyomon követhető minden Shakespeare-drámában, sőt életünk drámájának is ez az alapja. Othello régebben Jágót szerette, most meg egy másik lénybe szeretett bele. Jágó ezt nem tűri. Az a kiáltása, hogy „Akkor dögöljön meg!”, végig süvít az egész darabon.
– Nagy feladatra vállalkozott az új Othellóval . . .
– Othello azért is izgat, mert mindennapi életünket érintő problémákat vet föl. Hadd idézzem most egy mondatát: „Ó, házasélet átka, hogy miénk a bűbájos teremtés mindenestül: csak vágya nem . . . ” Ha ezt az egyetlen egy mondatot minden este olyan szuggesztíven tudom elmondani, hogy vele akár csak egyetlenegy nézőben is elhintem az emberi méltóság vágyát, és rádöbbentem a szerelemféltés, a bizalmatlanság szörnyűségére, akkor szívesen vállalok érte minden poklot.
– Úgy tudjuk, közben játszik továbbra is a Hegedűs a háztetőn-ben . . .
– Persze, hogy játszom. Hálás vagyok azért a Nemzeti Színháznak, amiért lehetővé tette; vendégszerepeljek ebben a nagyszerű darabban. Tudom, életveszélyes vállalkozás, hogy Tevjét az Othellóval felváltva játszom. Ezt a két darabot nem könnyű energiával, hanggal, torokkal győzni. Hogy én mennyire élvezem azt, hogy énekelhetek! Pedig az én hangom olyan hang, amellyel ötven évig nem énekeltem. Amikor Vámos László engem szemelt ki Tevje szerepére, azt hittem, elvesztette józan eszét, hogy föltételezte, énekelni is tudok. Most minden előadás előtt énekórára járok.
– Az imént azt mondta: életveszélyes vállalkozás a két szerepet felváltva játszani. Mégis, miért csinálja?
– Miért? Micsoda kérdés ez! Nekünk, színészeknek ez a hivatásunk, ez az életünk. És ezzel élnek vissza, amikor belekényszerítenek minket abba, hogy reggel hattól este hatig a tévé meg a szinkron gyötrelmeibe szoruljunk.
– Ezt a kívülálló nem könnyen érti meg. A nézőtéren nemigen ismerik a színész hétköznapi megélhetési problémáit.
– Pedig jó lenne, ha tudnák és értenék: a pénz nekünk nem meggazdagodásra kell, hanem arra, hogy emberi körülmények között dolgozhassunk. Ezek a nagy vállalkozások nagyon sok pénzt emésztenek föl. A mi megszokott munkaidőnk tizenhat óra. Próbák, tanulás, készülődés. Ilyenkor

nincs lehetőségem a rendszeres táplálkozásra, csak ötletszerűen eszem itt meg ott. Nem is szólva a napi tizenöt-húsz feketéről, ami nélkül leragadna a szemem.
– Vámos László nemrég azt nyilatkozta, ha annak idején az énekesi pályát választja, ma világhírű baritonista volna. Megbánta, hogy nem lett énekes?
– Olykor úgy érzem, megbántam. De a kezdetben nem volt meg a lehetőségem arra, hogy énekelni tanuljak. És amikor az irodalom vonzásába kerültem, mindennél többre becsültem a megoldhatatlannak, körüljárhatatlannak látszó szerepek csábító szellemi energiáját. És nekem az a rögeszmém, hogy ezen keresztül valamiféle értelmi kapcsolat születik a színész és a néző között. Ha ez sikerül, tanítói szintre emelheti a színészt. Azt a színészt, akit általában csak komédiásnak neveznek, tekintenek. Igazi társadalmi rangja sosem volt, nem is lesz, mert a színészet megfoghatatlan művészet. Minden művészet összessége, meg sok más is. Filozófia, esztétika, szélhámosság, bábszínház és amit akar. A szótól az énekig, az akrobatikáig minden egyesül benne.
– Mi a véleménye Jan Kott Othello-értelmezéséről?
– Divat lett, tehát idejét múlta. Egyébként a sokat vitatott Brook színháza is Kotton alapul. Brook azért is zseniális rendező, mert pontosan tudja, hol keveredhet a színház a cirkusszal. A cirkuszban minden valódi: a kötél, az oroszlán, a kés. A színházban semmi sem valódi, de minden igaz, sőt igazabb az igaznál. Jó ízlés kell hozzá. Az ízlés pedig erkölcsi magatartás. Feleslegesen sok szó esik arról, hogyan játsszunk Brook után színházat. Én megmondom, hogyan. Úgy, ahogy ezer évvel ezelőtt játszottak jól, vagy száz évvel ezután játszanak majd jól, és ahogy most játszunk jól, vagyis: korunk igazságát művészetünk igazságával fejezzük ki. Aki emberi mértékkel mérhető művészetet hozott létre, az e törvény alól nem vonhatja ki magát . . .

Beszélgetésünknek voltaképpen sosem érünk a végére. Mert Bessenyeinek mindig több és több túlfűtött mondanivalója akad. És minden alkalommal ott folytatjuk, ahol egy évvel, vagy két évvel ezelőtt félbehagytuk.